

Notitie

Opdrachtgever: R.A.J. de Waele, Project De Volgerlanden
Auteur: G. Bakker
Betreft: Quick scan flora en fauna plangebied
Rietlaan-Oost, Hendrik-Ido-Ambacht
Projectnummer: 1560
Datum: 7 februari 2017
Status: CONCEPT

Bureau Stadsnatuur

bezoekadres:
Natuurhistorisch Museum Rotterdam
Westzeedijk 345
3015 AA Rotterdam
telefoon: 010 – 266 04 70
e-mail: info@bureaustadsnatuur.nl
www.bureaustadsnatuur.nl

Inleiding

Project De Volgerlanden heeft Bureau Stadsnatuur gevraagd een verkennend onderzoek ('quick scan') uit te voeren in het kader van de Wet natuurbescherming (zie Bijlage voor toelichting op het wettelijk kader). Voor een deel van het op 7 mei 2012 door de gemeente Hendrik-Ido-Ambacht vastgestelde bestemmingsplan "De Volgerlanden-West" is een nieuw bestemmingsplan in voorbereiding. Voor dit gedeelte is afgezien van de eerder voorgenomen doortrekking van de Rietlaan en de aansluiting daarvan op de Veersedijk. Inmiddels bestaat het voornemen om een deel van deze "Rietlaanzone" te herontwikkelen en hier woningen te bouwen. Op dit moment wordt gewerkt aan een nieuw ontwerp bestemmingsplan voor het oostelijke (in Figuur 1 hieronder met een groene lijn begrensde) deel van genoemde Rietlaanzone. Voorliggend verkennend flora- en fauna-onderzoek vormt een bijlage in de bestemmingsplanprocedure.

Figuur 1. Ligging van het onderzochte gebied (groen omlijnd).

Methodiek

In de ochtend van 6 februari 2017 heeft een ecoloog van Bureau Stadsnatuur het plangebied onderzocht. De volgende zaken zijn daarbij bekeken:

- vestigingsmogelijkheden (potenties) in het plangebied voor wettelijk beschermde planten- en diersoorten in de bestaande situatie;
- gebruikssporen (uitwerpselen, nesten) die wijzen op functionaliteiten voor vogels en vleermuizen;
- aanwezigheid van groeiplaatsen van wettelijk beschermde plantensoorten en functionaliteit van het gebied voor beschermde fauna voor zover dat in de periode waarin het bezoek plaatsvindt mogelijk is;
- mogelijkheden om eventuele beschermde situaties te ontzien tijdens werkzaamheden;
- noodzaak tot gebruik Gedragscode flora en fauna of ontheffing van de Wet natuurbescherming in de ontwikkelfase;

- mate van noodzaak tot vervolgonderzoek in een andere periode van het jaar en/of op een ander tijdstip indien de quick scan onvoldoende duidelijkheid verschaft.

De weersomstandigheden tijdens het bezoek waren gunstig voor het uitvoeren van een inventarisatie; het was zonnig en windstil; de temperatuur was 6 graden Celsius. Voor enkele foto's gemaakt tijdens het bezoek wordt verwezen naar de Bijlage.

Aanvullend is literatuuronderzoek gedaan naar het mogelijke voorkomen van wettelijk beschermde soorten in (de omgeving van) het plangebied. Voor een overzicht van geraadpleegde bronnen wordt verwezen naar de literatuurlijst onderaan deze notitie.

Resultaten

Beschrijving plangebied

Het plangebied ligt in het verlengde van de bestaande Rietlaan in het westen en wordt begrensd door de Veersedijk in het oosten. Aan de zuid- en noordkant ligt het gebied vrijwel ingesloten door bebouwing, waarvan het grootste deel nieuwbouwwoningen betreft. In 2010 is een groot deel van een gebied voorbelast met een grond/zandlichaam dat vanaf het doodlopende einde van de Rietlaan geleidelijk omhoog loopt naar het oosten. Tussen het oostelijke einde van dit grondlichaam en de Veersedijk bevindt zich een laagte met een smalle sloot. Aan de zuidkant van het gebied ligt een bredere sloot tussen het plangebied en de aangrenzende bebouwing.

Het plangebied ligt niet in de invloedssfeer van enig Natura 2000-gebied of andere natuurgebieden met een beschermde status. Het natuureiland Sophiapolder, in de Noord, ligt weliswaar op korte afstand, maar de aanwezige habitats in het plangebied en dit gebied verschillen aanzienlijk. Bovendien liggen beide fysiek geïsoleerd van elkaar.

Literatuuronderzoek

Er is literatuuronderzoek gedaan om inzicht te krijgen in het mogelijke voorkomen van bepaalde beschermde soorten in het projectgebied. Op basis hiervan kon bijvoorbeeld het voorkomen van Ringslang *Natrix natrix*, Rugstreeppad *Bufo calamita*, Noordse woelmuis *Microtus euconomus arenicola* en beschermde entomofauna op voorhand worden uitgesloten.

Vegetatie

De bovenzijde van het grondlichaam is schijnbaar afgedekt met zand en begroeid met een korte grasvegetatie die getuige de situatie op 6 februari 2017 periodiek wordt gemaaid. Aan de noord- en zuidkant is het grondlichaam op de taluds beplant met struiken, met delen bestaand uit een monoculture van Laurierkers *Prunus laurocerasus*, geflankeerd door delen bestaand uit onder andere Duindoorn *Hippophae rhamnoides* en Gelderse roos *Viburnum opulus*. Aan de westkant is op het talud aan de slootzijde ook een smalle strook Riet *Phragmites australis* aanwezig. De lage delen aan de oostkant van het plangebied, waar kennelijk sprake is van stagnatie van (kwel)water, bestaan vrijwel uitsluitend uit een pioniervegetatie van Riet. Voor een impressie wordt verwezen naar de foto's in de Bijlage. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat het plangebied voorziet in geschikte groeiplaatsen voor in het kader van de Wet natuurbescherming strikt beschermde plantensoorten.

Entomofauna

In het plangebied komen geen situaties voor die zich kwalificeren als geschikt leefgebied voor enige beschermde insectensoort.

Weekdieren

In het plangebied komen geen situaties voor die zich kwalificeren als geschikt leefgebied voor enige beschermde mollusk of ander weekdier. In dit verband is met name gekeken naar Platte schijffhoren *Anisus*

vorticulus, een waterslak vermeld in de Habitatrichtlijn, alsmede de landslakken Zeggekorfslak *Vertigo moulinsiana* en Nauwe korfslak *Vertigo angustior*, die eveneens vermeld zijn in de Habitatrichtlijn. Geen van deze soorten komt in de omgeving van het plangebied voor.

Vissen

In het plangebied komen geen situaties voor die zich kwalificeren als geschikt leefgebied voor enige beschermde vissoort. Voor wat betreft de watergangen in of bij het plangebied vormde Grote modderkruiper *Misgurnus fossilis* overigens de enige aandachtsoort in relatie tot de Wet natuurbescherming in de regio. Populaties hiervan zijn uit de nabijheid van het plangebied niet bekend.

Amfibieën

In het plangebied komen geen situaties voor die zich kwalificeren als geschikt leefgebied voor enige beschermde amfibieënsoort. De Rugstreepad *Bufo calamita*, een soort die soms profiteert van pioniersituaties die ontstaan ten gevolge van voorbelasting en graafwerkzaamheden ter voorbereiding van bouwwerkzaamheden, komt op het eiland IJsselmonde niet voor. In de directe nabijheid van het plangebied bevinden zich zeker geen populaties die een bron kunnen vormen voor eventuele kolonisatie. De Noord vormt in dit verband een barrière van betekenis.

Reptielen

In het plangebied komen geen situaties voor die zich kwalificeren als geschikt leefgebied voor enige beschermde reptielensoort. In de omgeving van het plangebied komen geen populaties van in Nederland inheemse soorten reptielen voor.

Vogels

In het plangebied zelf bevindt zich geen bebouwing waar vogels gebruik van kunnen maken om te broeden. Aan de noordoostkant bevindt zich een vrijstaand huis met tuin dat functioneert als leefgebied voor de Huismus *Passer domesticus*. Op 6 februari waren meerdere exemplaren aanwezig. Huismus is een soort waarvan de nestlocaties een jaarronde bescherming genieten.

In de struik- en kruidenbegroeiing aan de randen van het plangebied zijn exemplaren van Winterkoning *Troglodytes troglodytes* en Heggenmus *Prunella modularis* waargenomen; aangenomen mag worden dat deze soorten deze begroeiing gebruiken als broedplaats. In bomen grenzend aan het plangebied komen Ekster *Pica pica*, Turkse tortel *Streptopelia decaocto* en Houtduif *Columba palumbus* voor als broedvogel. De centrale, vlakke delen van het plangebied worden veelvuldig betreden door mensen (o.a. hondenbezitters) en vormen geen geschikte broedplaats voor vogels.

Zoogdieren

Binnen het plangebied bevindt zich geen bebouwing en bevinden zich geen bomen die zich kwalificeren als functioneel leefgebied voor vleermuizen of andere zoogdieren. Ten hoogste zijn enkele foeragerende vleermuizen te verwachten; er zijn in het plangebied geen elementen aanwezig die doen vermoeden dat sprake is van een essentieel leefgebied voor enige vleermuissoort.

Wat grondgebonden zoogdieren betreft zijn alleen aanwijzingen gevonden voor het voorkomen van Mol *Talpa europaea*. Overige te verwachten soorten betreffen uitsluitend soorten die zijn vrijgesteld van de verbodsbepalingen in de Wet natuurbescherming, bijvoorbeeld Veldmuis *Microtus arvalis*, Huisspitsmuis *Crocidura russula* en Bruine rat *Rattus norvegicus*. Binnen het plangebied komen geen omstandigheden voor die zich lenen voor strikt beschermde soorten als Noordse woelmuis *Microtus euconomus arenicola* en Waterspitsmuis *Neomys fodiens*; de aanwezige oevermilies zijn ongeschikt en populaties van deze soorten komen in de nabijheid van het plangebied niet voor. Overige in een Zuid-Hollandse context beschermde zoogdiersoorten komen ook niet voor in de invloedssfeer van het plangebied.

Conclusies

Er zijn in het plangebied Rietlaan-Oost geen vaste rustplaatsen of andere functionaliteiten aangetroffen die essentieel zijn voor de gunstige staat van instandhouding van strikt beschermde vogels, Habitatrichtlijnsoorten of andere soorten die onder een strikt regime van de Wet natuurbescherming vallen; deze worden ook tijdens de uitvoeringsfase van werkzaamheden in het plangebied niet verwacht. De voorgenomen werkzaamheden kunnen derhalve worden uitgevoerd zonder dat men hoeft te beschikken over een ontheffing van de verbodsbepalingen in de Wet natuurbescherming. Ook is men niet verplicht een gedragscode te volgen in het kader van vigerende natuurwetgeving. Uitvoering van werkzaamheden in het plangebied is mogelijk zonder deze te overtreden. Wel dienen daartoe enkele aanbevelingen te worden opgevolgd.

Aanbevelingen

- Verwijder aanwezige begroeiing in het plangebied voorafgaand aan eventuele werkzaamheden; doe dit in de periode 1 september-1 maart in verband met het risico op de aanwezigheid van broedende vogels. Bezette nesten van vogels zijn strikt beschermd; voor verwijdering kan geen ontheffing worden verkregen.
- Wil men toch begroeiing verwijderen in het broedseizoen van te verwachten vogelsoorten, d.w.z. in de periode 1 maart tot 1 september, laat dan voorafgaand daaraan een inspectie uitvoeren door een deskundige op het gebied van de soorten in kwestie.
- Respecteer bij uitvoering van werkzaamheden de wettelijke zorgplicht; een algemeen geldende fatsoensnorm ten aanzien van de omgang met natuur; ook de niet-beschermde soorten. Het betekent dat vermijdbare schade aan planten en dieren moet worden voorkomen.
- Een woning aan de noordoostkant van het plangebied functioneert als jaarrond beschermde vaste rust- en verblijfplaats voor de Huismus. Vooralsnog valt deze buiten het plangebied en er zal geen sprake zijn van een externe werking van de activiteiten binnen het plangebied op deze situatie. Echter, in geval van voorgenomen sloop van deze woning of verwijdering van beplanting die onderdeel is van het leefgebied van de vogels in kwestie (bijvoorbeeld de oude coniferen), dient aanvullend onderzoek te worden uitgevoerd conform richtlijnen uit de Soortenstandaard Huismus en dient een ontheffing te worden aangevraagd van de verbodsbepalingen in de Wet natuurbescherming.

Bijlage 1 – Foto's plangebied

Rietstrook op het talud aan de zuidrand van het plangebied.

Het plangebied gezien richting het oosten.

De oostzijde van het plangebied gezien richting het noordoosten. De vrijstaande woning met oranje dakpannen (buiten plangebied) doet dienst als verblijfplaats voor *Huismus Passer domesticus*.

Ruig begroeid overhoekje langs sloot aan de oostkant van het plangebied, potentieel broedmilieu voor vogels.

Plangebied vanaf de Veersedijk, gezien richting het westen.

Plangebied kijkend richting het westen.

Bijlage – Wettelijk kader

Per 1 januari 2017 is de Wet natuurbescherming van kracht. Deze vervangt drie oude wetten, te weten de Flora- en faunawet, de Boswet en de Natuurbeschermingswet 1998. Daarmee zijn gebiedsbescherming en soortbescherming bij elkaar gebracht in één Nederlandse wet.

Deze wet beschermt de van nature in Nederland in het wild voorkomende planten en dieren. De soortbeschermingsbepalingen uit de Europese richtlijnen Vogelrichtlijn (VR) en Habitatrichtlijn (HR) zijn in de Wet natuurbescherming geïmplementeerd. Zo worden soorten en vegetatietypen die zijn opgenomen op de bijlagen II, IV en V van de Habitatrichtlijn beschermd onder de nieuwe Wet natuurbescherming. Beschermden Natuurmonumenten echter verliezen hun bescherming, tenzij provincies ze beschermen via provinciaal beleid. Ongeveer 200 soorten verliezen hun bescherming in vergelijking met Ffwet, voornamelijk vaatplanten en zeevissen. De zorgplicht voor alle soorten blijft bestaan. Gedragscodes blijven ook intact, zij het dat de samenstelling van beschermde soorten wijzigt en deze daarop aangepast moeten worden.

In de toekomst zal bij het vaststellen van de nieuwe Omgevingswet (naar verwachting in 2019) de Wet natuurbescherming weer opgenomen worden, samen met vele andere wetten.

De meeste verantwoordelijkheden verschuiven van het Ministerie van EZ (met uitvoerende dienst RVO) naar provinciaal niveau. Vrijwel alle ontheffingsverlening, uitvoering van de wet en handhaving zal uitgevoerd gaan worden door de provincies. Wanneer er sprake is van een omgevingsvergunning mogen ontheffingen voor de beschermde soorten aanhaken. (Dit in tegenstelling de verplichte aanhaking waarvan in het ontwerpbesluit sprake was). Bij aanhaken moet de gemeente een volledigheidstoets uitvoeren. Met de aanvraag van een omgevingsvergunning geldt de uitgebreide procedure, en is er een wettelijke beslistermijn van maximaal 26 weken. Wanneer een ontheffing aangevraagd moet worden waarbij geen omgevingsvergunning nodig is, is deze termijn 13 weken met maximaal 7 weken verlenging.

Voor de uitvoering van haar nieuwe taken en bevoegdheden heeft de provincie Zuid-Holland een verordening en een beleidsregel opgesteld. De verordening bevat onder andere regels voor faunabeheereenheden en diverse vrijstellingen voor het bestrijden van schade en het uitvoeren van werkzaamheden. Ook wordt in de verordening opgenomen voor welke soorten een vrijstelling geldt van de verbodsbepalingen in artikel 3.10 van de Wet natuurbescherming. In de beleidsregel staan onderwerpen als het verlenen van tegemoetkomingen in de faunaschade en de vergunningverlening voor Natura 2000-gebieden in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof.

Wet natuurbescherming

Voor soortbescherming in relatie tot ruimtelijke ingrepen is een aantal artikelen in de nieuwe Wet natuurbescherming van belang:

- Zorgbeginsel artikel 1.10 en 1.11: net als bij artikel 2 Ffwet is de intrinsieke waarde van soorten vastgesteld in een doelbepaling en geldt voor alle soorten, los van een beschermingsregime, een zorgplicht. Dit zorgbeginsel is vergelijkbaar met de zorgplicht in de Ffwet.

Er worden in de Wet natuurbescherming drie beschermingsregimes onderscheiden:

- **Soorten van Vogelrichtlijn:**
Bescherming van alle in het wild levende vogels in de EU, beschreven in artikel 3.1-3.4. Dit beleid verandert deels t.a.v. Ffwet. Het begrip "opzettelijk" is bij doden, vangen en verstoring van nesten etc. opgenomen. Hieronder valt ook het begrip "voorwaardelijk opzet". De grote verandering is dat verstoring onder de nieuwe wet is toegestaan, mits de staat van instandhouding van de soort maar niet in het geding komt. Degene die de verstoring begeaat, moet dan aantonen dat er geen verstoring van wezenlijke invloed is. Verstoring van broedende vogels (op nest) en eieren blijft verboden. De provincie kan vrijstellingen maken en ontheffingen verlenen.
- **Soorten van Habitatrichtlijn:**
Bescherming van dier- en plantensoorten in artikel 3.5-3.9:

- A. die strikt beschermd zijn op grond van Habitatrichtlijn bijlage IV, Verdrag van Bern bijlage I en II, Verdrag van Bonn bijlage I.
In geval van ontheffing of vrijstelling moet aan drie voorwaarden voldaan worden: dat er geen andere bevredigende oplossing bestaat, de handeling noodzakelijk is (diverse redenen mogelijk, waaronder die van groot openbaar belang met redenen van sociale en economische aard) en tot slot alleen wanneer er geen afbreuk gedaan wordt aan de gunstige staat van instandhouding van de soort in haar natuurlijke verspreidingsgebied.
- B. die streng beschermd zijn Habitatrichtlijn bijlage V, Verdrag van Bern bijlage III, Verdrag van Bonn bijlage II. waarvoor maatregelen moeten worden getroffen indien de gunstige staat van instandhouding in het geding is.
In geval van ontheffing of vrijstelling moet alleen voldaan worden aan de eis dat de gunstige staat van instandhouding niet in het geding komt. Hiervoor zijn maatregelen verplicht.

Ook hier is het opzetvereiste van toepassing, maar in tegenstelling tot vogels is er geen uitzondering dat 'verstoring toegestaan is zolang het niet van wezenlijke invloed is'. Via een AMvB kunnen nog nadere regels gesteld worden. De provincie kan vrijstellingen maken en ontheffingen verlenen, met in achtname van de belangen.

- **Andere soorten:**

Dit zijn de in de bijlage bij artikel 3.10 van Wet natuurbescherming genoemde soorten. Op deze bijlage staan zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen, kevers en vaatplanten. Onderdeel A bevat de fauna, onderdeel B de flora.

Deze lijst is een nationale toevoeging en betreft soorten die in principe een landelijke achteruitgang kennen. Ruimtelijke ontwikkeling is een geldig belang voor een ontheffing (art 3.10.2 onderdeel a). Opzettelijk verstoren in algemene zin, wordt voor deze groep niet genoemd als verbod. De provincies hebben vrijstellingsbesluiten gemaakt met betrekking tot een aantal algemeen voorkomende soorten.

Provincies zijn bevoegd om bij provinciale verordening vrijstelling te verlenen voor de groep Andere soorten, waardoor bij overtreding van de verbodsbepalingen de noodzaak tot ontheffing vervalt. De provincie Zuid-Holland heeft op basis van vergadering op 9 november 2016 een conceptverordening gepubliceerd, die is vastgesteld op 6 december 2016.

Gedragscodes vallen onder een vrijstellingsregeling. Dit blijft onder het Ministerie van EZ vallen, zij het dat het Ministerie daartoe overlegt met GS. Deze mogelijkheid staat beschreven in artikel 3.31. Bestaande gedragscodes moeten bij inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming opnieuw vastgesteld worden door het ministerie van EZ. Ze dienen te worden aangepast aan de nieuwe wet zodat de Gedragscode aansluit aan zowel de verbodsbepalingen en handelingen als de soortlijsten van de nieuwe wet. Voor nieuw beschermde soorten waarvoor geen mitigerende maatregelen zijn opgesteld in gedragscodes zal mogelijk een ontheffing noodzakelijk zijn.

Een door de Minister van EZ goedgekeurde gedragscode geeft vrijstelling voor de verboden bedoeld in de artikelen 3.1, 3.2, zesde lid (soorten Vogelrichtlijn), 3.5, 3.6 tweede lid (soorten Habitatrichtlijn), of 3.10, en de krachtens artikel 3.11, eerste lid, geldende verplichting tot melding (Andere beschermde soorten).

Nieuw is dat ook vogels in de gedragscodes meegenomen kunnen worden. Dit kan betekenen dat er minder vaak een ontheffingsaanvraag nodig is, maar dat veldonderzoek nog altijd nodig blijft om te bepalen welke beschermde soorten aanwezig zijn om de maatregelen daarop af te kunnen stemmen.

Een gedragscode kan namelijk gelden voor bestendig beheer maar ook voor ruimtelijke ontwikkelingen, en geldt voor alle beschermde soorten, mits de handelingen niet van wezenlijke invloed zijn.

Zorgplicht

Net als in de Ffwet is in de nieuwe Wet natuurbescherming een zorgplicht opgenomen, een algemeen geldende fatsoensnorm voor de omgang met flora en fauna. Deze zorgplicht houdt in dat menselijk handelen zo weinig mogelijk nadelige gevolgen voor flora en fauna mag hebben. Wanneer men weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat werkzaamheden nadelige gevolgen voor flora of fauna kunnen hebben, dient men dit, mits

redelijkerwijs mogelijk, te vermijden of deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken. De zorgplicht geldt voor alle planten en dieren, beschermd of niet. In het geval van beschermde planten of dieren geldt de zorgplicht ook als er een ontheffing of vrijstelling is verleend. De zorgplicht voor dieren betekent niet dat er geen dieren mogen worden gedood, maar wel dat dit, indien onvermijdelijk, met zo min mogelijk lijden gepaard gaat.

Geraadpleegde bronnen

Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem / Utrecht.

Boesveld, A. & A. Gmelig Meyling. 2011. Biotoopvoorkeuren van de Platte schijfhoren *Anisus vorticulus*. Zoekbeeld 2011(1): 10-14.

Creemers, R. & Delft, J. van. (redactie). 2009. De Amfibieën en Reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna deel 9. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Janssen, J. & Schaminée, J. 2008. Europese natuur in Nederland. Soorten van de Habitatrichtlijn. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Kranenbarg, J., R. Struijk, M. Schiphouwer, J. Bergsma, K. Diddersen & J. Herder. 2015. De vissen van Zuid-Holland. Stichting RAVON, Nijmegen

Mostert, K. & J. Willemsen. 2011. Voorlopige werkatlas verspreiding zoogdieren in Zuid-Holland 2000-2011. Stichting Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland, Delft.

Stichting Floron. 2011. Nieuwe Atlas van de Nederlandse Flora. Stichting Floron, Nijmegen.

Verboom, B., K. Musters & A. van der Lugt. 2009. Rugstreeppad *Bufo calamita*. In: Creemers R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (red.). 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. – Nederlandse Fauna 9. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Wijer, P., de, A. Zuiderwijk & J.J.C.W. van Delft. 2009. Ringslang *Natrix natrix*. In: Creemers R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (red.). 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. KNNV Uitgeverij, Zeist.

<http://www.libellenet.nl/>

<http://www.verspreidingsatlas.nl/>

<http://www.vlindernet.nl/>

<http://www.vogelatlas.nl>

<http://www.waarneming.nl>

© Bureau Stadsnatuur | Westzeedijk 345 | 3015 AA Rotterdam

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechtbehoudende.

BSR kan door opdrachtgever niet aansprakelijk worden gesteld voor schade die voortvloeit uit gebruik van data of gegevens of door toepassing van aanbevelingen en conclusies, die zijn opgenomen in deze rapportage.